י.ל. פּרץ אַלע ווערק באַנד 1
ציקאָ ביכער פֿאַרלאַג ניו יאָרק 1947

1908

מאַניש

טראַגי-קאָמישע פּאָעמע

(ניי באַאַרבעט)

צו וואָס איז אונדזער לעבן גלייך?
צו'ן אַ טייך!
און די מענטשן? — צו די פיש!

ס'וואַסער איז געזונט און פריש,
וואָלט'מיר שווימען אָן אַן עק;
שטעלט דער שוואַרצער זיך אַוועק,
ווי אַ פישער אויפן ברעג — —

שטייט דער שטן אויפן לאַנד
מיט דער ווענדקע אין דער האַנט —
כאַפּט די פיש.

אויף אַ ווערעמל נישט קיין ריינס —
אויף אַ תּאוהלע אַ קליינס,
תּענוג אויף אַן אויגנבליק...
אַנגעצונדן שוין דער שטריק,

אין דער לופטן קוים אַ טרעסל,
ס'פליט דער העכט שוין צו'נ'ם קעסל
אויפן פייער פון גיהנום...
און געפּרעגלט און געבראָטן...

און — ימח שמו — מעקען אים
און מעווייסט: ס'איז מעשה־שטן

און ס'גערעט'ם,
ווייל דאָס ווערעמל ציט און ציט...

כ'זינג דעריבער אַ[illegible] א ליד!
לעגט די אויערן צו און הערט!

*

ס'איז געווען אַמאָל אַן עילוי —
כ'ווייס נישט ווען און ווו אפילו,
נאָר אין פּוילן, און, אַ פּנים,
אין דער גוטער אַלטער צייט...
און ביי גוטע פרומע לייט:

פרום דער טאַטע,
פרום די מאַמע;
די מישפּחה —
לומדים סאַמע,
און זיי שמען
אויף דער וועלט,
און מבינים גרויסע זאָגן:
זיי וועט אלע איבעריאָגן
מאַניש — אונדזער העלד...

[illegible]צלנד אינגאַנצן
זיבן, אכט!
און א מתמיד —
טאָג, ווי נאַכט!

תורה זאַפּט ער, ווי א שוואָם;
און א קעפּל — ווי א בליץ,
צי ארויף — צום העכסטן שפּיץ,
צי אראָפּ — אין טיפסטן תהום!
ווי א וואַסער זופּט ער ט"ז;

מעג דער רמב"ם זיין, ווי האַרב,
טרעפט ער באַלד אריין אין קאַרב,
און א בקי שוין אין ש"ס...

און א שיינער יונג — אַ פּראַכט:
שוואַרצע לאָקן, ווי די נאַכט;
רויטע ליפּלעך — רויזן צוויי,
שוואַרצע ברעמען, ווי די בויגן,
ווי דער הימל בלויע אויגן, —
און דאָס פייערל אין זיי!

אַנצוקוקן איז אַ פרייד
מיידלעך ווערן רויט און בלאַס,
אַז ער ווייזט זיך אויף דער גאַס, —
אַז דער שיינער מאַניש גייט...

ד[illegible] יונגע רביצין אין חדר,
זיצט א גאַנצן טאָג כסדר,
קוקט אויף מאַנישן און קוועלט —
אויפן קוימען לויפט און ברענט,
און זי זיצט פאַרלייגט די הענט,
הערט, מיכלומרשט, ווי מע[illegible] קנעלט...

און דער שכנה — שיינע [illegible]דל
פאַלט פון האַנט ארויס די נאָדל, —
לאָזט זיך אונדזער מאַניש הערן!
פּרעסט דאָס הערצל מיטן הענטל,
דריקט דאָס אויע'רל צו צום ווענטל,
און עס ק[illegible]יקלען זיך די טרערן — — —

אָבער ריין, ווי גאָלד, איז מאַניש,
פון דעם אַלעם ווייס ער גאָרניש!
וואָס האָט אונדזער מאַניש האַלד[illegible]
ער האָט ליב א בלאַט גמרא,

ער האט חשק צו א סברא...
„שור שנגח את הפרה"!
אז מען שמועסט ,א גאָלד...

און אין יענער צייט
האט מאַניש אַלס עילוי געשמט!
קומען לומדים פון דער פרעמד
און רבנים פון נאָנט און ווייט
דעם עילוי פאַרהערן:
אַ נייער שטערן!
עס טאַנצן פאַר שימחה די זילבערנע בערד, —
ווייל דער מאַמען, וואָס האָט'ם געטראָגן,
ווייל דעם טאַטן, ווייל איז דעם אָרט!
כ'גיב עס איבער וואָרט אין וואָרט,
נאָר וואָס ~~אָרט~~ זאָגן?

נעלעבט האָבן ראַמאָלט
די אַלטע באַלעבאַטים, —
מעשענע ברילן,
זילבערנע בתים,
גאָלדענע עטרות,
אייזערנע מוחות...
אַנדערע יאָרן,
אַנדערע כוחות...

אין בית־המדרש —
קעפ אויף קעפ;
מ'לערנט אין הייזל,
אויף די טרעפ,

ס'ווערט פאַר חצות·
קיין ליכט פאַרלאָשן —

אַ פראָשבע — אַ רענדל,
תורה מ'גראָשן!

*

הויכע בערג פאַראַן אַ סך,
נאָר ארדט פון תנ"ך
מיט די שנייען אויפן קאָרק
איז אַן אויסטערלישער באַרג;

אויף זיין רוקן, ווי באַשריבן,
איז די תיבה שטיין געבליבן
נאָכן מבול. און מען הערט,
ווי זיין ליבער נאָמען שווערט
אייביק לעבן פאַר דער ערד...

„רצחע, מענטשל, גנבע, מסר,
כ'וועל נישט טאָפּיען דיך אין וואַסער:
איך פאַרשטעל מיר בעסער ד'אויגן"...
נ'הענגט ארויס א פוילנבויגן
אויפן הימל לזיכרון...

אמאָל אין געווען, אַ פעקל מיט יאָרן, —
עס זיצט נאָך די תיבה טיף אין שנייען,
און עס לעבן דאָרט אין צווייען
ס"ם און לילית — מאַן און ווייב,
צוליב דער קעלט און צייט פאַרטרייב,
פון גיהנום גאַנץ פאַרבאָרגן,
נישט אַ ליבער טעט־א־טעט?

איינמאָל פרימאָרגן
סמאָל ליגט נאָך און רויכערט אין בעט,
לילית מאַכט טואַלעט
קעגן דעם צוהר1), —

---

1) אייגנטלעך, אַ פענצטער; לויט לעגענדע, אַ טייערער שטיין, וואָס האָט באַלויכטן די תיבה!

עס קלינגט אין מויער:
קאַריין"!
באַוויזט זיך, דערשראָקן, א שד,
קלאַפּט מיט די ציין,
פאַלט אויפן פּנים און צאַפּלט אויף דר'ערד:

— „אָ, קעניג מיין,
האָסט פאַר דער וועלט
דיין פּנים פאַרשטעלט;
האָסט גאָרנישט געהערט,
גאָרנישט געזען...
און אַצינד איז שוין שפּעט, עס ציטערט דיין טראָן".

ס'ם שפּרינגט אויף: „הער באַראָן,
וואָס איז געשען?

אין קעניגרייך פּוילן
האַרט ביי דער גרענעץ,
שטייט זיך א שטעטל
גרויס, ווי א גענעץ.

(כ'רעד נישט פון מקום!)
הערט מען עס זעלטן, —
הייזלעך, ווי ניסלעך;
שמות — געצעלטן!

דרייען זיך יידלעך
אַרום, ווי די מתים;
מ'האָט קיין פּרנסה,
מ'לעבט פון תעניתים.

אָן האַנדל, אָן וואַנדל
האָט תורה א קיום,

מ'פּאַשעט למדנים,
ס'וואַקסן עילוים...

וואַקסט אַצינד א פּרי,
וועט עס פאַרשעמען
פּוילן און ליטע,
פּרייסן און בעהמען...

וועט ער אויסוואַקסן,
לאָזטו אים פריי,
זע'מיר פאַרפאַלן,
ביסטו פאַרביי!

מיט אייזערנע ריטער
וועט ער אונדז דרעשן;
און וועט אין גיהנום
ס'פייער פאַרלעשן!

וועט ער אונדז יאָגן
מיט שרעקלעכן האַס,
ברענגען משיחן,
חלילה וחס!"

ווי ס"ם האָט די ווערטער דערהערט,
איז אים די שימחה געוואָרן געשטערט,
פלאַמען אים אויף די אויגן רויט,
און ער שוויצט מיט טייוולס קויט,
ווי א קעסל אויפגעברויזט,
לויפט צו לילית מיט דער פויסט...

— „זי איז שולדיק, זי אַליין!

די נוס איז האַרט,
נאָר, מיין מאַן, וואַרט

זי קנאַקט דאָך אונטער די ציין...
ניצחון איז זיס;
גרייט אָן די שפיז,
דער בראָטן וועט קומען אליין!"

ענטפערט לילית און פאַרשווינדט
אויף די פליגל פון אַ ווינט. —

טראַ־ראַ־ראַ, טראַך!
וואָס איז געשען?
האָט נישט ווער ערגעץ
משיחן געזען?

ווען בלאָזט מען שופר?
אלול, נישט תמוז.
צי איז משוגע
געוואָרן דער שמש?

ס'בלאָזט טראָמפּייט,
ס'קנאַלט און קנאַקט,
אַן עקסטרא פּאָסט
קומט אָן פון טראַקט!

בלאָזט די טראָמפּייט,
קנאַקט צו די בייטש,
שטייט מען מיט אָפענע
מיילער: וואָס טייטש?

וואָס טייטש?
געקומען פון דאַנציק אַ דייטש;
האַנדלט מיט ווייצן, האַנדלט מיט קאָרן,
ס'איז אינעם שטעטל אַ מחיה געוואָרן,
איינמאָל אַ קונה! איינמאָל אַ צאָלער!
ס'בליצן די רענדלעך, ס'בלאַנקען די טאָלער!

פון פאַרשוס אַ רעגן!
פאַרלעגן די פּויערן מיט פורן די וועגן,
האַנדלען בטלנים,
שוחטים, דיינים,
מען לויפט, מען קויפט און פאַרשיקט...
נאָט האָט דאָס שטעטל מיט איינמאָל באַגליקט

און ס'איז געקומען אַ גאָלדענע צייט,
מ'טראָגט אין דער וואָכן אַטלעס און זייד —
חתונות מאַכט מען טאָג־טעגלעך כסדר,
באַוואָרפן די שניידער מיט חתונה־קליידער!

עס זענען אָן הענט שוין די קלעזמער געבליבן,
די חופה צעריסן, די שטאַנגען צעריבן.
מ'האָט שוין פון בדחן קיין כוח צו לאַכן,
מען קריגט שוין קיין וואַקס ניש', הבדלות צו מאַכן.

מ'האָט מיט איינמאָל פאַרגעסן די נויט:
ווער נעמט עס אין מויל, מע באַקט נישט קיין ברויט!
ס'ווערן געגעסן נאָר לעקעך און פלאָדן,
און משקה — צום באָדן!

האָט דער דייטש זיך מיטגעבראַכט
איין איינציק טעכטערל — אַ פּראַכט:
גאָלדענע לאָקן ביז די פיס,
אויגעלעך העלע, ווי די שטערן,
און אַ קול — אַ פרייד צו הערן,
האָניק־זיס,
און אין סאַמעט איינגעהילט!
רעדט זי, גלייך אַ פידל שפּילט!
לאַכט זי — אַ קאַסקאַדע פרייד!
און דער טרעגער אונטער דער לאַסט,
און אין קלויז, דער פרוש, וואָס פאַסט,
נאָר מען לאַכט, קינד און קייט!

דאָך דער עיקר איז דאָס לידל,
ס׳רעדט א פידל, ס׳זינגט אַ פידל...
עס ווערט אזוי זיס, ס׳ווערט אזוי באַנג...

מאַניש לערנט שוין לאַנג אין קלויז,
און טאָג אויף טאָג פאַרביי דעם הויז
מיט זאַנג און קלאַנג
גייט ער אין דער קלויז אריין,
און ער שטעלט זיך אָפּ אין טויער,
זאַפּט די לידער איין אין אויער.
און ס׳פאַרשיכורט אים ווי ווייַן, —
(א זינדיקן מענטשן, עפר ואפר!)
נעמט דערנאָכ[illegible] זיך צום ספר,
שווימען די זעלבע ניגונים ארויס,
זינגט זיי שטונדן אויפן זייגער,
און עס הערט פאַרבליפּט די קלויז:
נישט קיין וואָלאך, נישט קיין שטייגער,
און עס ציט די קליי ארויס...

א חבר קוקט,
זעט ער, מאַניש זיצט פאַרצאַנגט,
און פאַרציטערט, ווי אין פיבער,
און א שטערן בלאַס, ווי קרייד,
און פאַרקוקט ערגעץ וויט
פון פענצטער ארויס, פון ספר אריבער. —
אוי, וואָס איז דיר, מאַניש, זאָג? — —
און אזוי טאָג אויף טאָג,
טאָג אויף טאָג!
זעט די מוטער, ווי מאַניש פאַרשווינדט:
— „וואָס איז דיר, מיין קינד?
ווער האָט פאַרלאַשן, וואָס פאַר א ווינט,
די אויגעלעך דיינע, די שיינע הבדלות?
ווו האָסטו גענומען ניגונים --- יללות?

פלעגסט דאָך זינגען נאָר אנדערע זאַכן,
ס׳פלעגט דאָך פאַר תענוג ס׳האַרץ אין מיר לאַכן
ביים חזן אין שיל, צי שבת ביים טיש;
ווי א פויגל פריי, ווי א גלעקל פריש,
היינט — עפּעס אנדערש זינגט פון דיר ארויס,
וואָס איז דיר, מיין קינד, דער מאַמען זאָג אויס;
עס שרעקט זיך די מאַמע דיין!"
— „ווייס איך דען, מאַמע, וואָס ס׳זינגט אין מיר?
כ׳וויל גאָרנישט זינגען, עס זינגט זיך אליין!
ס׳פליען די קולות, ווי פייגל פון נעסט...
און אזוי זינגט זיך, אזוי ווי דו זעסט!"

* *
*

און אין מקום איז געוועזן
פון קדמונים א מפולת:
(כ׳וויל נישט נעמען אויף משקולת, —
פון א קלויסטער, צי א שלאָס;
כ׳גיב עס איבער אות באות,
כ׳האָב עס אין א בוך געלעזן...)

וווינען לצים אין דער חורבה,
און מען קריכט דאָרט און מע לאַכט,
און זיי בילן, און זיי מיאַוטשען,
און זיי שרעקן נאַכט אויף נאַכט.

וואַרפן שטיינער פון די לעבער,
איבער הייזער, איבער דעכער,
און אויפן דאַך
גייט אויף דער וואַך
ארום א הונט, קודלאַטע-ווילד,
וואָס האָט קיינמאָל נישט געבילט,
נאָר געשטשירעט מיט די ציין...
מילא, ציטערט הויט און ביין,

לידן, און להבדיל, קריסטן,
וויכן לאנג די גאַנצע גאַס,
און מיט הויכן גראָז באַוואַקסן,
שטייען הייזלעך פּוסטע־פּאַס!

קומט די נאַכט, באַווייזט זיך מאַניש·
אין די שאָטן פון די ווענט...
און ער שלייכט זיך צו דער חורבה,
מיט די לאַצן אין די הענט —

אים באַגלייטן צוויי מלאכים:
אין דער לינקער זייט א שלעכטער,
און מיט טרערן אין די אויגן
ניים דער גוטער און דער רעכטער.

און דער גוטער מלאך רוימט אים
אינעם רעכטן אויער אריין:
„האָב אויף דיר אליין רחמנות,
זאָלסט פאַר גאָט נישט זינדיק זיין,

דען די וועלט האָט ער באַשאַפן,
וואָס אין הימל, וואָס אויף דר'ערד!
און די אַלע שיבעים אומות,
וועלכע לעבן אויף דער שווערד!

נאָר א תמצית פון די פעלקער
האָט ער יידן אויסגעצויגן,
און זעקס הונדערט דרייצן מיצוות
אָפּגעמאָסטן, אָפּגעוואויגן!

און וועט די היטער פון זיין תורה
מיט ש"י עולמות פאַרגעלטן —
זאָג־זשע, בחור, איז א דייטשקע
ווערט אַזויפיל שיינע וועלטן?"

חוזק מאַכט דער שלעכטער מלאך,
רוימט אין לינקן אויער אריין:
„וועסט דערנאָכדעם תשובה טון,
און ער וועט דיר מוחל זיין!

האָט דען ראובן נישט געזינדיקט,
אָדער דוד מיט בת שבע?
און זיי לויכטן אין גן־עדן!
ווייל ער האָט א גוטע טבע —

און א ליאַדע קרום, א טרער,
און א ווינטער־טאָג א תענית,
און א קרעכץ: „איך וועל נישט מער",
און ער גלייבט דיר אויף נאמנות...

⸻

הערט ער, מאַניש, די מלאָכים,
און דער ישוב דויערט נישט לאַנג.
זי באַווייזט זיך שוין אין פענצטער,
און עס כישופט איר געזאַנג.

קוים געהערט און קוים געזען,
און ער פליט שוין פייל פון בויגן...
בלייבט דער גוטער מלאך שטיין
מיט די טרערן אין די אויגן...

*

און אין חורבה ברענט די ליבע;
פלעדערמייז און שפּינען הערן
זייער זינגען, זייער לאַכן,
זייער קושן, זייער שווערן!

זי פאַרלאַנגט, ער זאָל איר שווערן,
אַז עס איז קיין ליידיק פלוישן,
אַז ער וועט זי נישט פאַרגעסן,
אויף א צווייטע נישט פאַרטוישן.

און ער שווערט איר ביי זיין רבין,
ביי דעם טאַטן, ביי דער מאַמען,
און ביי ביי אַלע נאָך צוזאַמען!...

—

— „זאָגט, וואָס נאָך, אום גאָטעס ווילן?״
און זי שעפּשעט: „ווייניק, ווייניק!
און ער שווערט איר ביי די פּיאות,
ביי די ציצית, ביי די תפילין,
אַלץ פאַרברענטער און פאַרשייטער,
און זי שמייכלט און זי בעט זיך:
„שווער נאָר ווייטער, שווער נאָר ווייטער!

ווייל א בחור קאָן פאַרפירן,
קאָן פאַרגעסן, — האָט זי מורא״...
און ער שווערט איר ביים פּרוכת,
ביים פּרוכת, ביי דער תורה...

און זי רופט אַלץ: „העכער, העכער!״
זי וויל זיכער זיין אינגאַנצן,
און זי כישופט מיט די ליפּלעך,
און די אייגעלעך — זיי גלאַנצן,

און זיי פליסן לויטער כישוף,
און ער האָט קיין לאַנגן ישוב,
שווערט ביים שופר של משיח,
„העכער, העכער!״ ביז ער האָט
דעם נאָמען נאָט...
פון זינדיקן מויל ארויסגעזאָגט —

פון דער הויך א דונער שלאָגט!
פון גיהנום — א געלעכטער —
און פון שוועבל גייט א ריח,
און ער פליט שוין פייל פון בוינן,
אויף א בעזעם אין דער הייך!

*

אויפן בארג אַרט דאָרטן
איז א לעבן, א געפילדער,

ס'איז א באַל דאָרט אין דער תיבה,
און א שרעקלעכער, א ווילדער!

און ציגיינער פון ניהנום,
צען קאַפּעלן מוזיצירן,
און שאַמפּאַניער — ווי וואַסער,
און די רוחות קאַנקאַנירן.
לאָמפּן — טויזנט פעטער סמאָלע!
די רשעים זענען צווימן,
גייט ארום אן עקסטרא שמש
מיט א שערל צו די צווימן!
און די קעניגן איז לילית,
אין די אוינן האָט זי בליצן,
טראָגט סמאָל די לאַנגע
שלעפּע מיט בראַבאַנדער שפּיצן...

אָן דער זייט פון תיבה־טויער,
ביי דעם לעפּל פונעם אויער
אָנגעשלאָגן, מאָניש שטייט...
ס'פייער ברענט... די שפּיז איז גרייט...

---

* *
*

אמאָל,
אין א גאָלד־באַפלאַסענעם טאָג,
מיט גאָלדענער יוגנט באַשטראַלט,
האָב איך דעם בוים געפלאַנצט.
און אין זיין קאַרגן שאָטן
זיץ איך גאַנץ איינזאַם אַצינד,
אונטער דער אייגענער לאַסט געבויגן,
פון בלייערן־שווערע געדאַנקען געדריקט...

ע ר בליט...
ווער האָט מ י י נ ע בליטן־חלומות געריסן?
מ י י נ ע בליטן־חלומות צעשטרייט אויפן ווינט.
און אויסגעזאָגט מיין הארצן־זאַפט מיט דורשטיקע ליפּן?!

ער בליט...
פון הינטן — הינטער מיר פאַרנעם איך טריט
רוישן פייגל אין דער לופט
אָדער — דיין מאַנטל, ליבסטע?!

עמעץ גענענט זיך שטיל,
נעמט מיר דעם קאָפּ ארום פון הינטן.
צוויי קאַלטע הענט פאַרשטעלן און דריקן מיר די אויגן צו...
— איך בין דער טויט!
איך ניי אַצינד נאָר פאַרביי,

איך וועל קומען צוריק.
פאַרזינגלען וויל איך דעם קוואַל, פון וועלכן דו טרינקסט,
פאַרלעשן די פאַרבן פון וואַלד און פעלד,
פון זאַנג און בלוט, אויף וועלכע דו קוקסט,
און פון הימל און שטערן,
און פון אויג, און געזיכט...
און די פרוכט פון בוים דיר פאַרגיפטן — — —

— ווי קאַלט זענען דיינע הענט, טויט,
ווי פראָסטיק דיין אָטעם איז, —
מיט מיר טו זיין ווילן,
נאָר לאָז צורו מיין בוים...